Azərbaycan Yazıçılar XI qurultayı qarşısında

Yaradıcılıq müşavirəsi: ədəbi tənqid

Yanvarın 28-də Natəvan klubunda Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin XI qurultayı ərəfəsində ədəbi tənqidimizin son altı ildəki durumuna hər olumuzu bəvədi yaradıcılıq müşavirəsi keçirildi. Ədəbi-mədəni ictimaiyyətin, müxtəlif nəsil yazıçıdan adamlarının, tənqidçi və ədəbiyyatşünasların, KİV nümayəndələrinin iştirak etdiyi müşavirəni Yazıçılar Birliyinin sədri, xalq yazıçısı Anar açdı. Qurultaydağabağı silsilə tədbirlərin davam etdiyini söylədikdən sonra poeziya, nəsr və dramaturgiyanın ardınca bu günkü tədbirin ədəbi tənqidə həsr olunduğunu dedi. Məclisə toplaşanlardan dünyasını yenicə itirdiyimiz tənqidçi Nadir Cabbarlının xatirəsini bir dəqiqəlik sükutla yad etməyi xahiş etdi.

Sonra söz "Qurultaylararası ədəbi tənqid" mövzusunda çıxış etmək üçün söz Yeni Yazarlar və Sənətçilər Qurumunun sədri, "Ədəbiyyat qəzeti"nin şöbə müdiri Aydın Xanın (Əbilova) verildi (məruzə ixtisarla bu günkü sayımızda verilir, məruzənin bütöv mətni AYB-nin dərgilərində gedəcəkdir).

AYB sədri Anar etibarlı bir qaynaq göra müraciət Aydın Xana (Əbilova) minnətdarlığını bildirdi. Sonra məruzə etrafında çıxışlar başladı.

Daha çox adlar ərəfəsində oluan məruzədə ədəbi tənqidin mənzərəsini görmədiyini söyləyən şair Qaşəm Nəcəfzadə bildirdi ki, çıxışı təqdiqat obyektini müəyyənləşdirmədiyinə görə ədəbi faktlara az diqqət ayırmışdır. Tənqidçilərin yaradıcılığında bir çox problemlər, həm da ədəbi tənqidin qarşısında çətinliklər kimi seçiyyələndirən çıxışçı ədəbi mühitin qiymətləndirilməsinda tənqidçilərin rolunu xüsusi vurğuladı.

Yazıçı Xeyrəddin Qoca öz çıxışında istedadlı qələm sahibi kimi xarakterizə etdiyi Aydın Xanın məruzəsinda tənqidin tənqidinə az yer ayrıldığını, elmi terminləri çox işlətdiyini, konkret ədəbi-tənqidi nümunələrin təhlilinin yoxluğunu göstərdi.

Nasir-dramaturq Əli Samədlı bildirdi ki, ədəbiyyatın ən çətin janrlarından sayılan ədəbi tənqidə aid məruzədə çatışmayan cəhətlərin olduğunu təbii qarşılamaq lazımdır. Ədəbiyyatın səviyyəsinə rəğmən, ədəbi tənqidimizin ümumi mənzərəsinin ağır olduğunu deyən çıxışçı yetişməkdə olan cavan tənqidçilərə əşqladığını söylədi, İşçi üzü gören əsərlərə vaxtında münasibət bildirmayin vacibliyini qeyd etdi, zəif ədəbi nümunələrin tərifləmayin qəti əleyhinə olduğunu dedi.

Herbçi-jurnalist, yazıçı Seyfəddin Şixlı Yazıçılar Birliyinin XXI əsrin tənqidçiləri kimi bazdığı cəsarətlərə görə Aydın Xanın nümayişə etdiyi maya yaratdığı şəraitə görə minnətdarlığını bildirdi. Çağdaş Azərbaycan ədəbi tənqidinin ümumi mənzərəsini işıqlandıran məruzani diqqətə dindəyini deyən çıxışçı bəzi nöqsanlara da hey olmasa, iki dəfə toplantısını keçirməyi təklif etdi.

Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, yazıçı-kulturoloq Kamal Abdulla son qurultaydan tənqidçi dostlarımızın bir hamısına bir qarışıq vəziyyət kökünə, sovet tipli tənqida ehtiyac olmadığını bildirdi. Dünya və çağdaş filologi elmlərdə baş verən proseslərdən çıxış edən K.Abdulla çıxışçının mənzərə barəda deyil, onun qoyduğu mənzərələr haqqında fikirlər yürütməyi təklif etdi. Ədəbi tənqidin fəlsəfə ilə bağlılığın qətiyən çıxışçı dünya elmi-mədəni filosofi-fəlsəfi fikrdəki yenilikdən danışdı. Ədəbiyyat haqqında sağlam fikirlərin yaranmasında ədəbiyyatşünaslığa əvəzlənməsinin vacibliyini vurğuladı.

Tədqiqatçı, şair Sona Xeyal K.Abdullanın fikirləri ilə şərik çıxdığını bildirdi, ədəbiyyatşünaslıq və adəbi tənqidin bir çox problemlərinə toxundu, məruzəçinin zəhmətini yüksək qiymətləndirdi.

Tənqidçi Əsəd Cahangir tənqid terminin anlamını vərəərək ədəbi tənqid kimi çətin sahə barəda məruzənin kifayət qədər aydınlaşdırılmadığını qeyd etdikdə çıxışçının hansı elmi prinsip əsasa qöyduğunu aydınlaşdırə bilmədiyini xüsusi vurğuladı. Məruzənin tədqiqatçı cəhəti kimi nəzəriyyəçi filologların yaradıcılığına ayrılmış yerlər olduğunu göstərən Ə.Cahangir tədbirin təşkilində göra AYB rəhbərliyinə minnətdarlığını bildirdi, ədəbi prosesdə baş verən hadisələrlə bağlı mülahizələrini bölüşdü.

Şair Servac Hüseynoğlu qeyd etdi ki, ədəbi tənqid ədəbiyyatşünaslığın çox vacib çoğlu kimi qəyd vəx və lazımlıdır. Belə məsuliyyətli bir mərəzni etimad göstərib genc bir sənətçiyə həvalə etdiyinə göra YB-yə, şəxsən Anar müəllimə təşəkkürünü bildirdən çıxışçı Anar müəllimə fakltanın sadalandığını, elmi-nəzəri tərəfləndən yan keçildiyini, son illər ədəbi-tənqidi adıyla klassiklərimizə, görkəmli nəsirlərimizə qarşı qeyri-obyektiv, qərəzli İtimhamlara qarşı verilmadiyini bildirdi.

Yazıçı Natəvan Dəmirçioğlu çağdaş ədəbi prosesdə, ədəbi mühitdə baş verən xoşagəlməz hadisələri xatırladarəq, ədəbi-mədəni İcimaiyyəti bu cür hallara qarşı mübarizəyə səsləydi, qovularq, dəstələrə bölünmayin eləyə hine oldığunu söylədi.

"Ədəbiyyat qəzeti"nin baş redaktoru Aydın Vəfali dedi: Son qurultaydan keçən dörd ərzində yaranmış ədəbi tənqid məhsullarının ardıcıl izlənilməsi, mövcud uğur və nöqsanlarının obyektiv təhlil əsasında şərhi kifayət qədər vaxt və zəhmət tələb edən bir İşdir. Nəzəriyyə İmkan daxilində bu vəzifənin yerinə yetirilməsinə səy göstərmiş və mövzuya dair çox sayda materiala münasibət bildirməyə çalışmışdır. Bu İşə qazet mətbuatda mövzu-mətləbə üzə qruplaşdırmaqdan daha artıq sadalamağa getirib çıxarmışdır. Bir də 'elmsiz şər əsası yox dıvar oldığu' kimi, çangin ənənələra malik ədəbiyyatşünaslığa İstinadən yaxşı nəticələrin tənqid da "əsası yox dıvar olur ve qayətdə bietibar olur".

Ayrı-ayrı meqamlar barədə söylənmiş müxtəlif mülahizələr yaqın bir gözden keçirilərək, məruzənin İynal variantında nəzərə alınar.

Sonda Aydın Xan (Əbilov) saslanan fikrə qəsəm müraciət etdiyini bildirdi ve maclisə toplaşanlardan xahiş etdi ki, məruzənin bütöv mətni İla tanış olsunlar.

Xalq yazıçısı Anar yaradıcılıq müşavirəsinə yekun vararan bildirdi ki, bugünkü görüş çox maraqlı və xeyirli oldu: "Məruzə müxtəlif fikir mübadiləsinə səbəb oldusa, müxtəlif rəylərə İmkan yaratdısa, demali, maraqlı məruzə idi". İki mühüm masələya toxunmaqı İstədiyini söylayan Anar qeyd etdi ki, nəsrimiz, şeirimiz, tənqidimiz barədə İrəli münasibətlərə, mövqelərə qarşıdır. Ədəbiyyatın uğurlarını kimi problemlərini da mövcudluğunu xatırladan çıxışçı YB sədri bu Gürbətləri da mərkəz o masələlərin müzakirəsi baxımından taşıdı etdiklərini söylədi.

Hazırladı: **A.Əhmədoğlu**

Ədəbi-mədəni həyatda fəallıq göstərən istedadlı intellektual sənət adamlarını kültürləşmə heslə etmək olar. Doğrudan da bu fikri, yeni əlman sözü olaraq, dilimizdə "mədəniyyət dəyişməsi" anlamını verən kültürtəqərlər — yazıçı, şair, dramaturq, tənqidçi, tərcüməçi, publisist, ədəbiyyatşünas kimi ədəbiyyat adamları fəraji yaradıcılıq enerjisini ortaya qoyaraq, həm söz xazinəmizi zənginləşdirirlər, həm da özlərinin «bəy» yazıdıq yaradılmış yazıdıq mənzərəsini gələcək nəsillərə ötürürlər. Bu məsələdə onlara ilk öncə yaddaş, daha sonra əlyazmalar, kitablar, indi isə kompüter və qlobal informasiya şəbəkəsi yardımçı olur. Faqat insan amili — canlı və şüurlu intellekt sahibi olan, fərqli düşüncəyə malik şəxslərin rolu bu kulturoloji və ədəbi prosesdə asadır.

Ohdəmə çoxsitişamdı mürəkkəb vəzifə düşən ədəbi tənqidin ahata dairəsinə diqqət yetirək: ədəbiyyat hadisələrinə qiymət vermək, ədəbi mühit İnkişafına nəzarət etmək və zəif tərəflərin İşıqlandırmaq, yaranmış badii nümunələrinin vaxtında, özü da obyektiv təhlilini aparmaq, milli söz sənətinda gedən proseslari dünya ədəbiyyatı kontekstində dəyərləndirmək, klassik irsiə yeni əsərlərin oxşar və fərqli tərəflərini müəyyənləşdirmək, kulturoloji duruma aydınlıq gətirmək, ədəbi-mədəni mühitin elmi-filoloji İnqilabına İştirak etmək, ənənələri yaşatmaqdan ötrü müəlliflərlə oxucular arasında əlaqələri yaratmaq və möhkəmləndirmək, ədəbi-mədəni İctimaiyyəti mədəniyyətin çağdaş durumu ilə müntəzəm, sistemli tanış etmək, zamanın tələblərinə uyğun estetik dəyərləri formalaşdırmaq. Məruzəmizi hazırlamaqdan ötrü İazımi materiallarla tanış olanda aydınlaşdı ki, son illər bir çox sahələrdə olduğu kimi, ədəbiyyatımızda da ədəbi tənqidə çox az maraqlı, mürəkkəb proseslər baş verir.

Ədəbiyyat — hər hansı bir İctimai-mədəni makan-zaman ölçüsündə çox mühüm bir hadisə kimi mənəvi vəsaitə, milli şüuru formalaşdırmaqda xüsusi rolu olan, ümumi İctimai fikri İstiqamətləndirən intellektual yaradıcı sahədir. Söz sənətinin "hakim"i olanda isə, albəttə, ədəbi tənqid çox ciddi, ağır ödəniş tələb yüzülüyün doxsanıncı İllərinin ortalarında özünün tənqidsizlik dövrünü yaşadı.

Məruzəmizi hazırlayan zaman bir neçə cəhətinə göra ədəbi tənqidi İstəqiqə cəlb etmək istədik. Məsələn, klassik ədəbi tənqid, ənənəvi ədəbi tənqid, peşəkar ədəbi tənqid, ədəbi publisistika, ədəbi essəistika, yazıçı ədəbi tənqidi, avaxlar ədəbi tənqid, modern ədəbi tənqid, postmodern ədəbi tənqid və s. Lakin bütün İsnıfatlar kimi, bizimki da birtərəfli alındı. Spesifik arayışlarımız zamanı daha çox elmi effektə verdiyini nəzərə alıb, kimal xarakterli bu mənzurəzəkamızı daha çox analitik-intellektual, bir qədər də kulturoloji İstiqamətdə hazırladıq.

Son on beş İldə ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsi kimi milli ədəbiyyatşünaslığımızın yaranı qoluna çevrilə bilməyən ədəbi tənqiddə eti ciddi bəhran, geriləmə prosesi baş verdi ki, onu aradan qaldırmaq üçün 1997-ci İldən bu yana tənqidçilərimiz böyük zəhmət çəkməli oldular. Yaşı nisbi olan bəzi tənqidçilər daha çox ədəbiyyat nəzəriyyəsi və söz sənəti tarixi İlə məşğul olmağa başladılar. Onların çağdaş ədəbiyyat meydanını tərk etməsi, əslində, ədəbi tənqidimizin bəzən İlə İnkişafı, İrəli İrəliləmizin nəslinin getməsi demək idi.

Ötən qurultaydan bu tərəfə ədəbi tənqidimizdə baş verən proseslərin statistik tərəfindən çox, fəlsəfi-kulturoloji cəhətdən bəzən diqqətəmiz çəkdi. Bu qətdə görünən məsələlərə toxunmaqla, problemləri qabartmağı, uğur və perspektivləri müəyyənləşdirməyi qarşımıza məqsəd qoyduğumuzdan, ədəbi tənqidimizin nəzəri-estetik İstiqamətdə da İnnumanl olduq. Gerida qoyduğumuz son altı İldə belə bir İlkin özünə yer tapdı ki, ədəbi tənqiddən çox "ədəbi tənqid" İnkişaf edir. Bir çox tənqidçilərin əsərləri madəni vəzifələrdən ötəsəndə ona bilmədiyindən, daha asan yol seçdilər: nə təbb etdiklərə yazıq, təki yaxamızdan al çıksınlar. Hatta fərdi və fəraji tənqidçi yaradıcılığına malik sayıqyalı çağdaş sahibləri bu vəziyyəti, metodologiya üstünlük vermakla, ədəbi tənqiddəki böhranı daha da dərinləşməsina şərait yaratdılar. Məhz belə bir şəraitdə ədəbi tənqidimiz dinamik inkişaf yolunu çağdaş ədəbiyyatımızın İnkişafına bu gün do o gerilənmənin qarşısını almaq mümkün deyil.

XX yüzüllüyün ortalarından etibarən dünya ədəbiyyatında ədəbi tənqid özünün ən yeni forma və mazmunlarını İlə İlkin qabaqcıl İstiqamatina çevrilməkdə idi. Tənqid fəlsəfəyə birləşib yeni kulturoloji mahiyyət, mana kəsb etməyə başladı. Qərbdə, tarixin İlə əsrin İrəliyinə İllərdən gözlər yetirdi. Strukturalizmin Fransadakı spesifik forması — elmi-fəlsəfi İstiqamati güclü inkişaf edirdi. Mişel Fuko, Rolan Bart, Jan Derrida kimi filosoflar ədəbiyyat nəzəriyyəsinə, ədəbi tənqidə tez-tez müraciət edir, onun İctimai, mədəni-fəlsəfi mahiyyatini qabartmağa başladılar. Azərbaycanın vaxtlı bir elmi-mədəni makanda yaşıdı olduğu Rusiya strukturalistlərdan təsirlənən, Mixail Baxtin filosofu müxalifətdə duran, semiotika tərəfdan kimi tanınan Yuri Lotman maktabinin ədəbiyyatşünaslığa gətirdiyi İnnovasiyalar da sadəcə bizim milli ədəbi tənqidimizə təsiri olmadı. Mahz bu səbəbdən ədəbi tənqidimizdə gerilənmənin başlanğıcı ötən əsrin ortalarına gedib çıxır: güclü mətəmlərlə keçmiş SSRİ-ya, sözün hər mənasında, sərf etmirdi...

Ədəbi tənqid bir tərəfdan badii ədəbiyyatla bağlı intellektual yaradıcılıq nəticəsi kimi İnkişaf qanunlarına, ədəbiyyat sənətinin özəl xüsusiyyətlərinə İstinadən yaşayır, digər tərəfdən İctimai-mədəni düşüncəni İstiqamatləndirmək baxımından ədəbi tənqid çağımızda çox mürəkkəb və rəngarəng filoloji növ sayılır. Hər bir növ kimi ədəbi tənqidin da müxtəlif janrları mövcuddur. Resenziya, hər hansı bir əsər haqqında tənqidi material, kimal, problematik, maqalə, çağdaş ədəbi prosesə barədə monografiya, esse, ön sözlər, ədəbi maqalar, ədəbi portret, polemik rəqibə, ədəbi söhbət, müsahibə, bibliografik qeydlər və b. Bu mənada tənqidi özündə nəzəriyyəyi, kulturoloji İnkişafı, İstiqamatləri, publisistikanı, politoloqi, sosiologi, psixologi, estetik kimi İnnovasiyaları birləşdirməldir: intellektual səviyyə, istedad, elmi İnkişaf, zahmətsevarlik kimi cəhətləri da özə yeridir.

Çağdaş ədəbi prosesdə, ümumən İs milli mədəniyyətimizdə baş verən müəlliflərə olaylara nəzər salsaq, onlara İcmal — yerli sociyyəti, yoxsa global — dünya əhəmiyyətli kulturoloji hadisələr olduğunu təyin və İzahlı etmək, yeni tariximizin İnkişafı yolunda onlara yol göstərən meyarlarını müəyyənləşdirilməsi çox vacibdir: tədqiqatçıların — tənqidçi və kulturologların bu gün qarşılarında duran çox ciddi, ağır vəzifələrdəndir. Milli ədəbiyyatın müəyyən zamanlardakı durumlarına qımşıl verəndə bir neçə cəhəti unutmaq İazım deyil: söz sənətinin mahalli — dəyişi başarı bir hadisə olmazı; ədəbiyyatın gerçək hadisələr, tarixi olaylar ve müəyyən makan çərçivəsinda inkişafı; yaradıcı insanın səviyyəsi — intellekti; İctimai-mədəni sifariş; İmmundan dünyanı harmoniyasını diqtəsi, tarixin gedişatı və s.

...Son İllərin İctimai-siyasi, İqtisadi-sosial hadisələri ədəbi-mədəni proseslari İstədiyiniz göra, İctimai-publisistik tənqid ədəbi-elmi tənqidi kölgədə qoyub. Əgər əvvəllar deyək ki, M.Hüseyn, R.Rza, yaxud Ə.Dəvəçiyev, A.Məmmədov ədəbi-tənqidi yazılarını İctimai-siyasi ruhda qələmə alaraq, milli-vətəndaşlıq mövqeyini ortaya qoyurdularsa, indi aksinadır: masələn, "Yeni Azərbaycan" dilettantlar İctimai-siyasi görüşlərinə göra yazarlarımızı qınayır, çağdaş söz sənətindan maqsadları İçün yazarlarınılar. Ölkəmizda İsə İqtisi görmüş ədəbiyyat nümunələrinin zəmiyyət və İnsiyyətinə göra qalanda, — albəttə, bir çox İstisnaları çıxmaq şərtilə, — qəbul edilmiş İmmun ədəbi dəyərlərin sıradan çıxılduğu görünür...

...Ədəbi tənqidimizin genişlənməsi və konkret İstiqamatlərini müəyyənləşdirərkən, bir sıra maraqlı nəticələr əldə etdik. Bu gün ədəbi tənqidimizin dünya ədəbi İnkişafı düşünən İstiqamatlərini aşağıdakı vərəcək dörd əsas İstiqamatini müəyyənləşdirdik:

— ədəbi tənqidin ənənəvi İstiqamati;
— ədəbi tənqidin ənənəvi İstiqamatinin yeni İnkişafı;
— ədəbi tənqidin kulturoloji İstiqamati;
— ədəbi tənqidin texnoloji İstiqamati.

Axır beş İl göstərdi ki, keçmiş xoxet İdeologiyasından qopa bilməyən klassik ədəbi-tənqidi düşüncə artıq son böhran dövründə yaşadı və tarix adlı arxivin ədəbiyyat rəfində özünə yer tapdı. Hazırda ədəbi tənqidimizin kulturoloji İstiqamati daha ən çox İnkişaf edir.

Qurultaylararası milli ədəbi tənqid

(Uğurlar, problemlər, mülahizələr barədə yoxaika)

Adın Xan (Əbilov)

Ədəbi tənqidin texnoloji İstiqamati barədə araşdırmalar aparanda nümuno kimi anadili mətnləri təhlilə cəlb etməkdə çətinlik çəkdik. Halbuki sonuncu, yeni ədəbi tənqidin texnoloji İstiqamati əvvəllərləri — hər ənənəvi, hər İdeoloji, hər da kulturoloji İstiqamatləri özündə birləşdirir və daha çox İstiqamatlərə ruhuna göra farqlanır. İnternet və qlobal İnkişafı yaşayan bu İstiqamat bütün dünya səviyyəsinda özünün İnkişaf sürətini göra daha çox seçilir.

Ədəbi-tənqidi yaradıcılıq nümunələrinin İsnıfatını apararkən müəlliflərin peşəkarlığını və mətnlərin elmi-estetik dəyərləri cavab vermasini əsas götürmək vacibdir. Bu cəhətlərinə göra ədəbi tənqidimizi bir neçə yera bölə bilərik: peşəkar ədəbi tənqid və ya ədəbi-nəzəri tənqid; yaxşı tənqidi; ədəbi publisistika; qıdın ədəbi tənqidi; ədəbi jurnalistika; həvəskar, yaxud "postmodernist" tənqidi.

Çağdaş ədəbi prosesin ən maraqlı cəhətindan biri do odur ki, nəşr olunan yeni monoqrafiyalarda, ədəbiyyatşünaslıq əsərlərində çox zaman ədəbi tənqid elementləri, ruhu çox güclü hiss edilir.

Ədəbi tənqidin tənqidi: Akademik Kamal Talıbzadənin bəzən ədəbi tənqidin tənqidi ilə ciddi məşğul olan, milli ədəbi tənqidin elmi-nəzəri məsələlərinə hər edilmiş ədəbi-elmi əsərlər müəlliflərinə — "Ədəbiyyatımızın yaradıcılıq problemləri", "Azərbaycan nəsri", "Ədəbi düşüncələr", "Azərbaycan ədəbi tənqidinin və ədəbi prosesin problemləri" kimi tədqiqat kitabları işə yüzü görmüş xalq yazıçısı, akademik Elçin İsmayıl Əliyevin "Müasir ədəbiyyat tənqidçiləri kimi tanınır. 2002-ci İldə "525-ci qəzet"in bir neçə sayında getmiş "Müasir dövrdə Azərbaycan ədəbi tənqidinin yaradıcılıq problemləri" adlı ədəbi tənqidinin yaradıcılıq problemləri adlı ədəbi tənqidimizin çöklük proqramı kimi qəbul etmək mümkündür. Elçinin xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevə həsr etdiyi monoqrafiya-mənimsəyə yeni İlə filoloji elmimizdə yeni, fərqli sayıla bilər. "Ədəbi düşüncələr" janr baxımından dünya ədəbiyyatı və milli söz sənətinin annotasiyası da adlandırıla bilərdik. Ədəbi-analitik fikri intellektual tadqiq yo tanqidi kimi fəlsəfi-nəzəri süzgəcdan keçirən Elçin bir daha sübut edir ki, adıbi prosesi canlandırmaq, ədəbi mühiti İstiqamatləndirmək marağındadır.

Peşəkar ədəbi tənqid və yaşıdı-nəzəri tənqid: Müəzzəmizin abatə etdiyi zaman kəsiyində akademik Bakir Nəbiyevin dövri mətbuatda, xarıcda, elmi toplularda çoxsaylı ədəbi-nəzəri maqalələri çap olunmuşdur. "Çətin yollarda", "İstiqlal yollarında" kitablarında güneyli-quzeyli ədəbiyyatımızın ciddi problemləri araşdırılır. Ötən yüzülün siyasi repressiya qurbanlarının yaradıcılıqdan tutmuş, on yeni nəsil yazarlarını badii nümunələrinin təhlilinə qədər müxtəlif filoloji problemləri elmi-intellektual baxışları ədəbi-tənqidi yazılarında aks etdirən Bakir İlə İdə İlə İnkişafına-əlimin "Ədəbiyyat qəzeti"nin İki sayında verilmiş proqram xarakterli "Yeni vəzifələr qarşısında" adlı maqalasi İsə nainki XXI əsr milli söz sənətinin İnkişafı, hem da Türk dünyası söz sənatinin yüksəliş İstiqamatləri barədə elmi hesabatdır.

AMEA Nəzami adına Ədəbiyyat İnstitutunun ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsinda professor, tanınmış tənqidçi, "Akademik Kamal Talıbzadə", "Tənqidçi və ədəbi prosesə" kimi janrlarda monoqrafiyaları, onlarla tənqidi maqalaları müəlliflərə Şərəf İlmanovun İnkişafı İlə çağdaş ədəbi prosesdə bağlı maraqlı tədqiqatlar yazır, diskussiya və görüşlər təşkil olunur.

Tənqidçi Yaşar Qarayevin "Tənqid yanqıdan", "Karvanbaşı, yolun hayanadı", "Yollar hara aparır?", "Tənqid və badii söz", "Tənqid da yaradıcılıqdır" kitabları, hamısı janrlarda mövcuddur. Ədəbi-bədii janrlarında qələmə alıdığı 80-a yaxın maqalası rus filologu V.Belinskinin məşhur "Tənqid — dövrün fəsəfi darkidir" fikrinə tam cavab verir. V.Yasifi son İli İdə İnkişafımızın aparıcı simalarından biri kimi yeni kitablarında dövrünün və ədəbi prosesin İzidə olan bütün hadisələrinə "bədi acıdara, yaradıcı simalara, istedadlı cavanların yaradıcılığına — müəzzəmizdə bildirir, çağdaş ədəbiyyatımızın İki sərin sərhədindəki mürəkkəb durumunu qələmə alıb. Tənqidçinin bir əsas İstiqamatini da yazılı çıxırq: son İllər milli ədəbiyyatımızın irihəcmli nəsr əqli axsayır, başqa sözlə, çağdaş roman İstəkkürü adlıdıyı.

İlaməsa İsə dünyanın meydanında intellektual beyin markazına çevrilan Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinə rəhbər, AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov 2002-ci İldə milli İdeologiya boşluğunu doldurmağa yönəli "Azərbaycançılıq İdeyası" adlı sanbalı kulturoloji tadqiqat İstiqamatini elmi-mədəni İnkişafımıza İstiqamatləndirdi. Eti İdə İsə yazarlı qiymətini hələ də almayan bu iri monoqrafiyası İlə N.Cəfərov bir daha sübut etdi ki, Azərbaycan milli söz sənətinə təbbq etməyə çalışan tənqidçi hamışə adəbi uğur qazanmasa da, apardığı neomarxçiliklə missiyası olmasa da, adəmdəmdən İnnovasiyalı fanlan sırasına çıxartmışdır. Son vaxtlar şəbəkə adəbi tənqidi İlə çıdıb maqğul olan tənqidçi qlobal filoloji proseslərə qoşulmuşdur.

Gonc İstedadlarımızın İnkişafına xüsusi adəmdən olan tənqidçi Arif Əmrəhoğlunun ədəbi-tənqidi maqalələri çağdaş ədəbiyyatımızın ümumi mənzərəsini çızmağa xıdmət edir, söz sənəti tarixinin müəyyən mərhələsinin salnamasi kimi yadda qalır.

Professor Qəzənfər Paşayevin Azərbaycan türklərinin ayrılmaz parçası kimi İraq türkmanlarını ədəbiyyatını çağdaş milli söz sənətinə qovuşdurmağa xıdmət edən böyük layihələri, kitab və maqalələri ayrıca bir mərəzənin mövzusudur.

Tədqiqatçı-alim Sabir Nəbiqlunun Günei Azərbaycan ədəbiyyatının İnkişafı və İnnamasina xıdmət edən onlarla maqalasini da yada salmaq yerinə düşər.

Qurultaylararası müddətdə adəbi tənqidimizin ən maraqlı nəticələrindən biri do gənc və yaşlı yazıçıdan intellektualımız, kulturoloji araşdırmaları İlə adəbi-mədəni İstiqamatləri maraqlandıra bilməyə, ədəbiyyat meydanında sənət kollektorunu missiyasını yerinə yetirən Əsəd Cahangir İlə Nadir Cəfərli adlı İki adəbi-elmi əsərlər müəlliflərinə — "Ədəbiyyatımızın yaradıcılıq problemləri", "Azərbaycan nəsri", "Ədəbi düşüncələr", "Azərbaycan ədəbi tənqidinin və ədəbi prosesin problemləri" kimi tədqiqat kitabları İşə yüzü görmüş xalq yazıçısı, akademik Elçin İsmayıl Əliyevin "Müasir ədəbiyyat tənqidçiləri kimi tanınır. 2002-ci İldə "525-ci qəzet"in bir neçə sayında getmiş "Müasir dövrdə Azərbaycan ədəbi tənqidinin yaradıcılıq problemləri" adlı ədəbi tənqidimizin çöklük proqramı kimi qəbul etmək mümkündür. Elçinin xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevə həsr etdiyi monoqrafiya-mənimsəyə yeni İlə filoloji elmimizdə yeni, fərqli sayıla bilər. "Ədəbi düşüncələr" janr baxımından dünya ədəbiyyatı və milli söz sənətinin annotasiyası da adlandırıla bilərdik. Ədəbi-analitik fikri intellektual tadqiq yo tanqidi kimi fəlsəfi-nəzəri süzgəcdan keçirən Elçin bir daha sübut edir ki, adəbi prosesi canlandırmaq, ədəbi mühiti İstiqamatləndirmək marağındadır.

Peşəkar ədəbi tənqid: Müəzzəmizdə Müzəffər Nəbiyevin abatə etdiyi zaman kəsiyində akademik Bakir Nəbiyevin dövri mətbuatda, xarıcda, elmi toplularda çoxsaylı ədəbi-nəzəri maqalələri çap olunmuşdur. "Çətin yollarda", "İstiqlal yollarında" kitablarında güneyli-quzeyli ədəbiyyatımızın ciddi problemləri araşdırılır. Ötən yüzülün siyasi repressiya qurbanlarının yaradıcılıqdan tutmuş, on yeni nəsil yazarlarını badii nümunələrinin təhlilinə qədər müxtəlif filoloji problemləri elmi-intellektual baxışları ədəbi-tənqidi yazılarında aks etdirən Bakir İlə İdə İlə İnkişafımızın aparıcı simalarından biri kimi yeni kitablarında dövrünün və ədəbi prosesin İzidə olan bütün hadisələrinə "bədi acıdara, yaradıcı simalara, istedadlı cavanların yaradıcılığına — müəzzəmizdə bildirir, çağdaş ədəbiyyatımızın İki sərin sərhədindəki mürəkkəb durumunu qələmə alıb. Tənqidçinin bir əsas İstiqamatini da yazılı çıxırq: son İllər milli ədəbiyyatımızın irihəcmli nəsr əqli axsayır, başqa sözlə, çağdaş roman İstəkkürü adlıdıyı.

İlaməsa İsə dünyanın meydanında intellektual beyin markazına çevrilan Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinə rəhbər, AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov 2002-ci İldə milli İdeologiya boşluğunu doldurmağa yönəli "Azərbaycançılıq İdeyası" adlı sanbalı kulturoloji tadqiqat İstiqamatini elmi-mədəni İnkişafımıza İstiqamatləndirdi. Eti İdə İsə yazarlı qiymətini hələ də almayan bu iri monoqrafiyası İlə N.Cəfərov bir daha sübut etdi ki, Azərbaycan

"Əbrəm doğan nəsr", "Azərbaycan nəsri sosrealizm çevrəsində", "Azərbaycan yeni nəsri" modern tənqidi kitablarında dövrümüzün müasir ədəbi-mədəni prosesə, çağdaş ədəbiyyatımızın müasir nəsrinə göra yazılmışdır. Bu kitablarda problem, yeni janr yaradıcılıqdı kitabların az tirajla işə yüzü görməsi, kiçikhəcmli tənqidi nüminələrin müxtəlif mətbuat orqanlarında getməsi bütün ədəbiyyatsevərlər kimi, biz peşəkar tənqidçilərin da işini çətinləşdirir.

Yazıçı-dramaturq, tərcüməçi-essəist Kamal Abdullanın ədəbi-estetik baxışlarını aks etdirən yazılarına az rast gəlsək da, onun son kitabındakı "Kədərli seçmələr" toplusundakı ədəbi-bədii esləri müəllifin yaradıcılıq ahatəsinin genişliyindən xəbər verir. ABŞ və Avropada ədəbi-mədəni mühitdə gedən çox əsərlərdən Kamal Abdullanın akademik Azad Mirzəcanzadə ilə birgə rusca nəşr etdirdikləri "Bakı Slavyan Universitetində mühazirələr" kitabı, hamıçinin onun "Sirr içində Dastan və yaxud gizli Dədə Qorqud" monografiyası da sübut edir ki, milli humanitar-kulturoloji səviyyəmiz dünya standartlarına uyğunlaşmaqdadır.

"Qıdın" "525-ci qəzet", "Qobustan", "Xalq Cəbhəsi" kimi mətbu orqanlarında çıxış edən şair-publisist Tofiq Abdin qardaş Türkiyə ədəbi-mədəni düşüncəsini bizlərə tanıtıdıran ədəbi-publisistik maqalələri, esləri oxucuların rağbətini qazanıb.

Yazıçı-dramaturq Elçin Hüseynbəyli faal ədəbi-elmi yaradıcılıqla yanaşı, qələmini tənqid sahəsinda da sınayır. Onun "Ədəbi polemikalar" adlı kitabı, "Ədəbi-tənqidi esslər", "Əfşələ Əfşinlərin arasında", "Rafiq Təğıya qeyri-separat maktub", "Mümkün olan reallaşdırmaq", "Elçinin "Araba"sı var", "Onu sevanlarin hamısı var", "Yeni Dədə Qorqudun qurtarmağın yolları" və b. yazılarında müstəqil sənatkar bəxşi, ədəbi hadisələr fərdi və obyektiv münasibət görünür.

"Avanqard" Yazıçılar Forumunun sədri, şair-publisist Dayanat Osmanlı qələminə həm da ədəbi tənqiddə sınayaraq, son illərdə bir sıra maraqlı, həm da problemli yazılarda dövri mətbuatda çıxış etmişdir. "Sənat və yaşıq" kitabasindan olan maqalalar, "Ədəbiyyat siyasəti və yazıçı mövqeyi", "Müstəqilliyimiz və sənətin yeni istiqamatləri", habelə yeni kitablar haqqında resenziyalar ədəbi-tənqidi yazılarda müəzzəmizin farqli hissələrini təşkil edir. Bu yazılarda ədəbi mühitdə baş verən sənat hadisələrinə və söz sənatimizin çağdaş müəzzəmizə farqli, seçilən və mübahisə başı aydınca hiss etmək mümkündür.

Son illər ədəbiyyat meydanında qıdı addımlarla irəli addımlayan istedadlı cavanlardan biri do şair-publisist Ramil Qasımlıdır. "Alt mətləb" essesi İlə o, dünyaşöhrətli rus şairi İosif Brodskini Azərbaycan oxucusuna yaxınlan tanıtdırdı. Tənqidi fikrimizin bir sıra problemləri qabardı. "Usyan", "Tən ortasında qalan kitab", "Estetə doğru", "Haqq-ad", "Tasadüfi ədəbiyyat", "Dasqor və ədəbiyyat" yazıları yaxın gələcəkdə Salimin bir tənqidçi kimi sənət baxışlarının sistemli oləcəqinə dəlalət edir.

"Parvana" adlı mətbuatda sədri, şair-publisist, dövri mətbuatda milli söz sənətimizin qızğın tədqiqatçısı kimi çıxış edən Çəşən Nəcəfzadənin "Bir qəzetin, bir dövrün, bir nəsrin" "Man həmişə öz içimdəki həyacanı inandım", "Keçmişə atılan daşlar gəlacəyə dəyir" və b. yazıları sənin tənqidi baxışlarının gel-gedə cəlbedicilərə xəbər verir.

Yazıçı-publisist, tərcüməçi Adalət Əşərqoğlu öz yaradıcılığının on mahsuldar dövründə yaşayaraq, müxtəlif qazet və dərgilərdə getmiş "Yaşamaq yaxşıdır" "Bu karvan qoru, Allah", "Qələm sultandır...", "Evləri var xanəm-xanəm", "Qeyrət dedik, heyrət etdik" yazılarında qoxlarının qələmə ala bilmişdir. Onun yazılarında ədəbiyyatımızın vətəndaş qeyrəti — bütün kəskinliyi İlə İctimaiyyətə çatdırır.

İstedadlı şair Xanəmirin elə bir yazısı olmur ki, sə-sıyla qarşılamaqdan "Turanqılıq Nəcəfzadənin "Qılıfla saltanatı", "Darının üzərində va altındakı şer", "Vıdadılın va "Vaqlıb yazıçıdır" yazıqlarda bəşanan va ayrıtan şol", "Yazılı şeri", "Yeni şeri yeni qafiyə Allah", "Qələm sultandır...", "Evləri var xanəm-xanəm", "Qeyrət dedik, heyrət etdik" yazılarında qoxlarının qələmə ala bilmişdir. Onun yazılarında ədəbiyyatımızın vətəndaş qeyrəti — bütün kəskinliyi İlə İctimaiyyətə çatdırır.

İstedadlı şair Xan